

UDK 811.163.6'367.635

Andreja Žele

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

ČLENKI TUDI KOT VNAŠALNIKI NOVIH PROSTORSKIH RAZMERIJ V OBSTOJEČE SPOROČILO

V prispevku so predstavljene funkcijsko-pomenske lastnosti slovenskih členkov kot posledica sporočanjских razmerij v besedilu; tu je obravnava omejena na členkovno izražena prostorska razmerja.

Ključne besede: členki, prostor, besedilni modifikatorji, funkcijsko-pomenske lastnosti, naklonska in povezovalna vloga členkov

The article outlines functional-semantic features of Slovene particles that are result of communicative relationships in the text. The discussion is limited to the spatial relationships expressed by particles.

Keywords: particles, space, textual modifiers, functional-semantic features, modal and connecting roles of particles

Členki vnašajo v obstoječe besedilno sporočilo še tvorčevo ssporočilo in s tem v že upovedeni prostor še tvorčev prostor in hkrati še razmerje med obema. Tvorčev prostor je vezan na istočasnost tvorjenja besedila in na tvorčevo vsevednost oz. vseobdovanje trenutka govorjenja. Členki so kot besede konteksta v vsakem primeru okoliščinske besede; gre za ubesedeno hkratno večprostorskost v besedilu, vsaj za vsebinsko propozicijsko in tvorčevo interpretacijsko; členki torej lahko vnašajo razmerje med upovedeno propozicijo in tvorčevo interpretacijo ali pa vzpostavljajo znotrajbesedilno razmerje med dvema propozicijama. V prispevku bodo predstavljeni z vidika izražanja prostora – torej kot razmerijske metafore prvotno zunajokoliščinskih prostorskih prislovov oz. prislovnih zaimkov tipa *blizu, okoli, daleč, nekje, nekam, tam*, ki omogočajo metaforični pomenski prenos od nedoločne posplošene prostorskiosti v zgolj razmerijske pomene približnosti, omejenosti, nedoločene količinskiosti in še naprej v vrednotenje ali poudarjanje upovedenega v besedilu; vzpostavljajo se razmerja prostor/čas $\diamond$ razmerja $\diamond$ vrednotenje/poudarjanje. Z vidika prvotnega/izhodiščnega prislovnega/prostorskega pomena se veže možnost širšega ali ožjega izražanja razmerijskih pomenov oz. različne zmožnosti razmerijskih pomenov so odvisne od prvotnega/izhodiščnega prislovnega pomena; s pomenskim vidikom oz. z zmožnostjo izražanja različnih razmerijskih pomenov se vzajemno povezuje funkcijski vidik, ki poudarja bodisi medosebno/medudeležensko rabo ali povezovalno (medpropozicijsko) besedilno rabo.

Enkrat gre za tvorčevo nagovarjanje drugega udeleženca v smislu pozivanja, zanikanja, vrednotenja ali različnega čustvenega odzivanja, drugič pa za tvorčevo povezovanje ali navezovanje nanovo ubesedenega z že obstoječim besedilnim sporočilom.

Pri členu izhajam iz osnovnega spoznanja, da isti članek lahko v različnih kontekstih dobi različne razmerijske pomene in je torej zanj tipična funkcijska večpomenskost.¹ Izhodišče te obravnave o slovenskem členu je torej funkcijski strukturalistični vidik, ki besedne vrste opredeljuje glede na njihovo skladenjskopomensko vlogo, in funkcijsko-pomenske lastnosti členkov so samo posledica sporočanjskih razmerij v besedilu.

1 O členu v slovenskem in tujem jezikoslovju²

Členek je samostojna skladenjskofuncijska besedna vrsta oz. skladenjskofuncijski modifikator,³ ki pa nima niti predmetnega niti slovnicega samostojnega pomena niti ni oblikovno določena, in kot funkcijsko razpomenjena ali besedilno omejena besedna vrsta – saj jo sproti določa (še)le konkretna skladnja – je tudi stavčni nečlen oz. modifikator tipa *seveda*. Zaradi poimenovanja besedilnih spremnih okoliščin je članek lahko tudi t. i. stavčni prislov,⁴ pogosteje pastavek; lahko ga opredelimo tudi kot razmernopomenski izrek. Dinamičnost in stavčna povednost členu je potrjena tudi z oznako »adverbialno rabljene glagolske oblike z zakritim glagolom« (JESENOVEC 1944: 529). Členki so vnašalniki novih pomenskih razmerij in hkrati tudi spreminjevalniki pomenskih razmerij, s tem v besedilo vnašajo tudi govorno dinamiko. Njihovo prvenstveno besedilno in funkcijsko vlogo odražajo oz. morajo odražati tudi funkcijske slovarske razlage, ki članek opisujejo kot ubesedeno (slovarsko) referenco z govornim dejanjem.⁵

Členke kot poimenovanja ali ubeseditve zakritih govornih dejanj (nasproti npr. polnoizraženim frazemom, VIDOVIČ MUHA 2000: 86–91) lahko označimo tudi kot neke vrste pomožne besede oz. stavčne ali besedilne modifikatorje (VIDOVIČ MUHA 1984: 144), s katerimi se poročevalec navezuje na kontekst in pri tem izraža različne pomenske in čustvene odtenke posameznih izrazov ali povedi v kontekstnih ali aktualizacijskih odnosih. Ker imajo členki torej prvenstveno in zlasti besedilno vlogo, so to hkrati zlasti smiselne besed(ic)e z izrazito komunikacijsko (konektorsko) vlogo in hkrati vplivajnsko vlogo⁶ in zato jih znamo smiselno besedilno uporabljati zlasti v svojem prvem jeziku.

¹ Sintagma »razmerijski pomen« mi pomeni 'pomen razmerja', medtem kot mi »pomensko razmerje« pomeni 'razmerje med pomeni'.

² Za sintezo dosedanjih ugotovitev o slovenskem členu sem upoštevala in komentirala ugotovitve sodobnih slovenskih jezikoslovcev: J. Toporišič (1976, 1991, 2000), I. Čermelič Kozlevčar (1992), A. Vidovič Muha (1984, 2000), A. Skubic (1999), in zlasti ugotovitev iz sodobnih anglo-ameriških, ruskih, čeških in slovaških slovnice (citirani so v besedilu in v zbrani literaturi na koncu razprave).

³ Modifikator je tu mišljen kot beseda, ki povzroča spremembe v obstoječih pomenskih razmerjih ali z vnašanjem novih pomenskih razmerij.

⁴ O členkih kot o stavčnih prislovih »rečnični prilozi« z vidika pragmatične obravnave modalnosti govori tudi že Milka Ivič (1973).

⁵ Glede našega edinega večzvezkovnega razlagalnega slovarja je treba je upoštevati opozorilo njegovih sestavjalcev (VIDOVIČ MUHA 1993: 38), da SSKJ ne vzpostavlja vzročno-posledične zveze med stavčnimi členi in besednimi vrstami – ni namreč še uveljavljen funkcijski strukturalistični vidik, ko temeljna besedilna struktura, npr. osnovni stavčni vzorec, določa besedne vrste.

⁶ Zato ni naključje, da so starejše tradicionalne slovenske slovnice, npr. 1947, 1956, členke uvrščale med »miselne prislove«.

1.1 Dovolj jasen funkcijsko-pomenski pristop se pri obravnavi členkov v slovenski slovnici odraža že v sedemdesetih letih v ugotovitvah, da se členki po vlogi približujejo prislovom ali veznikom oz. so s slednjimi v konverznem razmerju (1976: 384, 363, 367) in da vzpostavljajo zvezo s sobesedilom⁷ – so poved v povedi; njihova naklonskost, ki je besedilno priložnostna, pa daje pomenski podstavi povedi dokončno določitev (TOPORIŠIČ 1976: 531); in ta ugotavljanja so samo bolj eksplicitno potrjena z današnjimi delitvami.

Tako s funkcijsko-pomenskega kot s sporočanjško-pragmatičnega vidika se členki lahko delijo na dve krovni skupini, in sicer na povezovalne (besedilne) členke, ki izhajajo iz pragmatičnih okoliščin in naklonske (medosebne) členke, ki izhajajo iz sporočanjških razmerij.⁸ Povezovalni poudarjajo besedilno koherentnost in kohezivnost in v tem smislu se delijo še na podskupine: dodajalni (Pd), izbirni (Pizbir), izvzemalni (Pizvze), navezovalni oz. nadaljevalni (Pnavez), nadomestni (Pnadam), nasprotovalni (Pnaspr), pojasnjevalni (Ppojas), ponazarjalni (Pponaz), popravni (Ppoprav), poudarni (Ppoudar), povzemalni (Ppovze), zadržka (Pzadrž), zastranitveni (Pzastr); naklonski, ki se osredotočajo bodisi na udeležence, na okoliščine, na glagolski proces ali na količino, pa obsegajo štiri večje podskupine: čustvenostni (Nč), pozivni (Np), vrednotenjski (Nv) in členki zanikanja (Nn). Tako naklonski kot povezovalni členki niso deli propozicije, temveč jo le modificirajo.

Dodatno poudarjanje funkcijskosti je trditev⁹, da so členki posledica pomenskega praznjenja besed, in tako ohranjajo samo še vlogo pomenskega niansiranja določevanih besed v neposredni bližini, tj. vsebini besed v neposredni bližini dodajajo zgolj spremne okoliščine. V ruskem jezikoslovju so poimenovani tudi kot členki vezavno-prislovnega (prehodnega) tipa, ki zaradi vezniške nadstavčnosti izražajo modalnost celotne povedi in maniro govora (VINOGRADOV 1947: 733–37). Skladenjskopomensko odprtost členkov izražajo tudi angleška poimenovanja subordinating conjunction /subordinator.¹⁰ Po Quirkovi slovnici so označeni tudi kot podrazredi prislovov (subclass of adverbials) ali kot podredni deli povedja (predication subjuncts), ki izražajo osebno usmeritev (subject-orientation) z različnimi vrstami naklonskosti. Ta 'ožji osebni vidik',¹¹ ki vključuje povedje in govorca, je vezan na prisojevalno razmerje, in največkrat dodaja še vljudnost, poudarjanje in izpostavljanje.¹² Prvotnemu funkcijsko-in razvrstitvenostrukturnemu vidiku se kot drugotni pridružuje pomenski vidik, ki določenim funkcijam daje še različne kombinacije pomenskih sestavin (PS); njihova

⁷ In širše s celotnim kontekstom, ki vključuje tudi t. i. sotvarje oz. nebesedilne okoliščine sporočanja (gl. TOPORIŠIČ 1993: 8).

⁸ Ta delitev pa je povzeta po Hallidayevi slovnici (1996), pri nas pa je jo na zgledih slovenskih členkov predstavil A. E. Skubić (1999).

⁹ Gl. V.V. VINOGRADOV (1947: 729).

¹⁰ Na navezno vlogo členkov opozarja tudi M. A. K. HALLIDAY (1996: 81–84) kjer Conjective Adjuncts skupaj s Comment Adjuncts obravnava kot podskupino 'modalnih členkov' (Modal Adjuncts).

¹¹ Po QUIRKU (²⁰1994: 567–612) so najpogostejši členki v povedju (predican subjuncts), npr. *zares*, sledijo časovni členki (time-relationship subjuncts), npr. *že, še*; manj pogosti so 'poudarniki' (emphasizers), npr. *seveda, zares*, 'stopnjevalniki' (intensifiers) za 'povečanje', npr. *povsem*, za 'pomanjšanje' (downtoners), npr. *skorajda*, in še neke vrste 'omejitveniki' (focusing subjuncts), npr. *predvsem*.

¹² Upoštevala sem angleške jezikoslovne slovarje kot NTC's Dictionary of Grammar Terminology (1991) in A Dictionary of Linguistics and Phonetics (⁴1997).

funkcijska poudarnost lahko združuje pomenske sestavine (PS) 'poudarnosti', 'samoumevnosti', 'izvzemalnosti', 'dodajalnosti' in 'presojevalnosti': *Gre predvsem za ironijo do samega sebe; Slačil se je, povsem se je razgalil.*

Členki v konektorski vlogi lahko v sicer navadno intonančno in aktualizacijsko členjeno poved oz. besedilo (s pripovedno kadenco in tema-rema členitvijo) vnesejo spremembo, tako da znotraj iste povedi z izhodiščno/začetno aktualizacijo teme dosežejo začetno intonančno kadenco in s tem dva intonančna vrha, ki sta hkrati tudi komunikacijski jedri, npr. *Vsi mimoidoči so bili zavzeto zaposleni ... Tudi drobna starka je pred seboj potiskala napol prazen voziček* (BĚLIČOVÁ, UHLÍŘOVÁ 1996: 199). Glede na povedano je konektor enakopravni nosilec intonančnega središča povedi, npr. *Tja ne grem, navsezadnje nimam možnosti zmagati* (DANEŠ 1999: 152; 2000: 168–69).

1.2 Členki ne vzpostavljajo konkretnih prostorskih/časovnih razmerij, kar velja za stavčnoočlenske (predmetnopomenske) prislove, temveč navadno izražajo odnosnostna oz. pojmovna priložnostna skladenjskopomenska razmerja in že označeno predmetnost še dodatno doživljajsko modificirajo. Temeljna in prevladujoča razmerna skladenjskopomenska vloga je poudarjena tudi v drugih jezikih, npr. v angleščini se to označuje kot »the clause-relating functions« (CARTER 1998: 83) in v ruščini »общее значение отношения« (Russkaja grammatika I, 1980). Tako naklonskost kot posplošeno skladenjskopomensko razmerje omogoča široko priložnostno uporabo pomena glede na konkretne skladenjske zahteve oz. glede na zahteve konkretnega besedila. Tovrstna funkcijska večpomenskost členkom omogoča skladenjskopomensko prehajanje med naklonsko in povezovalno vlogo, npr. *Po dolgem omahovanju se je navsezadnje odločil* (Nv) nasproti *Navsezadnje tudi on ni brez napak* (Ppovze)

2 Členki kot metafore prostorskih prislovov oz. prislovnih zaimkov

Glede na prvotni/izhodiščni prislovni/prostorski pomen so dane možnosti širšega ali ožjega izražanja razmerijskih pomenov oz. so različne zmožnosti razmerijskih pomenov vzvratno odvisne od prvotnega/izhodiščnega prislovnega pomena; z zmožnostjo izražanja različnih razmerijskih pomenov se vzajemno povezuje funkcijski vidik, ki poudarja bodisi naklonsko medosebno/medudeležensko rabo ali povezovalno (medpropozicijsko) besedilno rabo.

Enkrat gre za tvorčevo nagovarjanje drugega udeleženca v smislu pozivanja, zaničanja, vrednotenja ali različnega čustvenega odzivanja, drugič pa za tvorčevo povezovanje ali navezovanje nanovo ubesedenega z že obstoječim besedilnim sporočilom.

In zlasti v 'govornem diskurzu' (CARTER 1998: 93) oz. v govoru je še navadnejša raba sklopnih členkov, ki poleg skladenjskopomenskega vidika omogočajo še bolj izčrpno upoštevanje tudi pragmatičnega vidika.

2.1 Členki kot sklopi¹³

Sklop je tipični način ubeseditve govornega dogodka in vezanost na povedje postavlja sklapljanje kot tipično besedotvorno vrsto pri tvorjenih členkih;¹⁴ tipična nepregibnost sklopov¹⁵ pa naj bi bila posledica tudi stavčnih in besednozveznih govornih podstav z že neko notranjo strukturno-morfološko urejenostjo. Pogostnost sklopov v členkovni vlogi pa še potrjuje nestavčnočlenskost členska in hkrati besedilno razsežnost členkov nasploh.

Sklopni členki kot stavčni sklopi so po slovaški akademski slovnici obravnavani kot 'drugotni členki' (sekundarne častice, 753), saj je jedro takih sklopov navadno glagolska oblika, ki je kdaj tudi skrčena ali izpuščena: *seveda, morebiti, morda, povsem*; poudarjalno razmerje izstopa v primerih kot *nazadnje – navsezadnje, skoraj – skorajda* ipd. Pogoste so konverzije iz povedkovnika, npr. *zagotovo*, konverzije iz prislova, npr. *navsezadnje*, in konverzije iz veznika npr. *četudi*; nekatere med njimi bi tudi zaradi enonaglasnosti lahko razvojno označili tudi kot »zabrisane sklope« (TOPORIŠIČ 1998: 124).

Z vidika stopnje ohranjanja prvotnih okoliščin nekatere sklopne členke lahko razlagam kot stavčne ali besednozvezne govorne enote z ohranjeno izraženo prostorsko sestavino, rabljeno metaforično:¹⁶

- **namésto** (iz predloga za *izražanje zamenjave*) **povezovalni nadomestni članek (Pnadm)** izraža zamenjavo: Pojdi tja namesto mene; Noče v službo, namesto tega rajši prekupčuje |Navedeno je zamenjal z ...| // v zvezi z da za izražanje nasprotja s prej povedanim: Namesto da bi delal, postopa |Ima že predvideno, kaj bi moral|
- **nasprótno** (iz prislova za *izražanje izhodišča na drugem koncu ali strani*) **povezovalni nasprotovalni članek (Pnaspr)** uvaja novo trditev namesto prej zanikane: S to izjavo ni škodil samo sebi, nasprotno, to bo škodilo vsemu kolektivu; Izjava ni resnična, nasprotno, zlonamerna je; Prosil ga nisem jaz, nasprotno, on mene |Ravno obratno je|
- **čézinčéz** (iz prislova za *izražanje razprostranjenosti po vsej površini*) **naklon-ski čustvenostni članek (Nč)** izraža naveličanost, prekomernost: Zdaj te imam pa čezinčez dovolj |Čez vse meje, Čez glavo|

¹³ Razvojno gledano se MIKLOŠIČEVIM (1875: 350) ugotovitvam o skladenjskopomenski samostojnosti sklopnih sestavin in njihovi pomensko-oblikovni prekrivnosti z besedno zvezo, iz katere sklop nastane, pridružuje še BREZNIKOVO (1944: 316–19) ločevalno merilo o ohranjanju naglasov na sestavinah sklopne besedotvorne podstave.

¹⁴ Členki najpogosteje nastajajo iz glagolov ali povedkovih izrazov, največkrat kot kmitve. Za slovenščino o tem F. Jesenovec (1944) in tudi J. TOPORIŠIČ (1982: 272), nazadnje še v učbeniku za srednje šole Slovenski jezik in sporočanje 2 J. TOPORIŠIČA (1998: 136).

¹⁵ Z vidika slovenščine so tipične besedotvorne lastnosti sklapljanja: a) končniška homonimnost sklopnih medpon in pripon in odsotnost medponskega obrazila, b) številčna nerelevantnost in pomenska ter oblikovna samostojnost predmetnopomenskih besed, c) pretvorbena enakost vseh besed (VIDOVIČ MUHA 1988: 32).

¹⁶ Pri prikazu je upoštevana tudi leksikografska obdelava členkov G. Helbiga (1990). Poleg SSKJ sta zaradi aktualiziranja gradiva vključena še korpusa Fidaplus, <http://www.fidaplus.net/> in Gigafida, <http://www.gigafida.net/>.

- **počéz** (iz prislova za *izražanje vzporednosti s krajšo stranjo ali osjo*) **naklonski vrednotenjski členek (Nv)** izraža približno ocenitev, ocenjevanje: Ljudi ne smemo ocenjevati (kar) počéz; Letina je bila, počéz vzeto, kar dobra; Zapirali so ljudi, vse počéz, krive in nedolžne |Brez premisleka, razsodbe|
- **potemtákem** (prvotno predložno-zaimenski sklop) > **povezovalni navezovalni členek (Pnavez)** uvaja vzročno-sklepalno razmerje: Vse je drago, kako naj potemtakem brezposelni preživi; Ponudba na tem trgu je majhna. Potemtakem ni čudno, če so cene visoke |Glede na vse, kar je|
- **povřhu** (iz prislova za *izražanje stanja na zgornji strani česa ali premikanje v tak položaj*) **povezovalni dodajalni (Pd)** uvaja dodajanje, stopnjevanje: Na hitro je odšel, povrhu pa pustil še dolgove; Plačal mu je za delo in povrhu dal nekaj za otroke |In na vse to|; Na vsakih deset izvodov je eden povrhu |Zastonj|
- **povsěm** (iz prislova *popolnoma, čisto*) **naklonski vrednotenjski členek (Nv)** izraža prepričanost v povedano: Razmere so se povsem spremenile |Čisto drugače je|; Trditev ni povsem utemeljena |Čisto do popolnosti|
- **predvsěm** (iz prislova za *izražanje česa, po pomembnosti na prvem mestu*) **povezovalni poudarni členek (Ppoudar)** poudarja pomembnost sporočenega: Predvsem je treba poudariti njegovo razgledanost; Upoštevajo naj se predvsem urbanistične značilnosti mesta |To ima prednost pred vsem drugim| // izraža omejevanje na najpomembnejše: Male oglase se objavlja samo ob delavnikih, predvsem v soboto; Ogllašajo se ptice, predvsem pa strnadi |Še zlasti| // izraža zavrnitev s popravkom: Predvsem pa Durmitor ni gora, ampak pogorje |Treba je zlasti pripomniti ali popraviti|

2.2 Funcijsko-pomenski vidik razmerja prislov – predlog – členek

Nedoločnost in pomenska posplošenost prislovnih zaimkov je dobro izhodišče za metaforični prenos v členkovno nedoločnost oz. njihovo pomensko posplošenost in hkrati širino. Členki kot tudi prostorske metafore omogočajo vzpostavljanje razmerij prostor/čas < razmerja < vrednotenje/poudarjanje in glede na to njihovo zmožnost je pričakovano, da je večina členkov funkcijsko večpomenskih. V nadaljevanju je prikazana postopna pomenska posplošitev v členek v smislu **prislov > predlog > členek**, znotraj členka pa njegova funkcijska večpomenskost v smislu naklonske medosebne oz. medudeleženske rabe ali povezovalne (medpropozicijske) besedilne rabe.

2.2.1 Razmerje prislov > predlog > členek

Metaforični pomenski prenosi od nedoločne posplošene prostorsosti v zgolj razmerijske pomene približnosti, omejenosti, nedoločene količinskosti in še naprej v vrednotenje ali poudarjanje upovedenega v besedilu vzpostavljajo razmerja prostor/čas < razmerja < vrednotenje/poudarjanje. Prikaz je povzet po geslih v SSKJ in dober usmernik za iskanje členka po SSKJ je kombinacija oznak prisl., ekspr.

- **blízu prisl.** *izraža majhno razdaljo*: ljudje so blizu; hiše stojijo zelo blizu skupaj; tu blizu ni nikogar; od blizu pogledati; s čustvenim dajalnikom *izraža pri-*

jazno razmerje, duhovno sorodnost: te države so nam zelo blizu in prijateljske **blizu predl.** z roditeljsko *za izražanje majhne razdalje*: delati blizu doma; vas blizu Metlike; stati blizu vrat **blizu kot členek Nv** izraža *približno oceno*: Tehta blizu sto kilogramov [Skoraj]; To pleme je blizu na tem, da izumre [Skoraj]; govoril je blizu takole [Nekako], sin. skôraj

- **zraven prisl.** *izraža položaj, prostor v neposredni bližini, sosedstvu česa*: na mizo je postavila čajnik in zraven položila prtičke; stena je suha, omaro lahko porinete čisto zraven **zraven predl.** z roditeljsko *za izražanje položaja v bližini česa ali premikanja v tak položaj*: sedela sta drug zraven drugega; zraven hiše raste velik oreh; postavila se je zraven njega / tik zraven okna je počilo; tukaj zraven zida **zraven členek Pd** *izraža dodajanje k izrečenemu*: če boste kupili posodo, vam bomo zraven dali še pribor; tega nisem plačal, to sem dobil zraven / lepa je, pa še bogata zraven; ne poznam poti in še bolan sem zraven
- **nekjé prisl.** *izraža neznan ali namenoma neimenovan kraj*: nekje je otrok dobil lešnike in jih trlj; vzrok tiči nekje drugje; tu blizu nekje je steza / nekje iz gozda so se oglašali volkovi / ekspr. nekje v sebi je čutil, da ne ravna prav **nekjé kot členek Nv** *izraža približnost, vrednotenje*: zidava naj bi se začela nekje sredi prihodnjega leta; vzgojno delo mu je bilo nekje blizu po naravi in poklicu

Postopno odmikanje od okoliščinske prostorske v metaforična razmerja se kaže v zvezah:¹⁷ *še tam, še tedaj tam* (*še* = členek, *tedaj* = prislov, *tam* = je prislovni zaimek), *še tam nekje* (*še* = členek, *tam* = členkovna raba, *nekje* = je prislovni zaimek) > *še tam nekje spodaj* (*še* = členek, *tam nekje* = členkovna raba, *spodaj* = prislov)

2.2.2 Funkcijska večpomenskost členka

Členkova funkcijska večpomenskost v smislu pomenskega prehajanja med naklonsko medosebno rabo in povezovalno (medpropozicijsko) besedilno rabo je tipična za večino členkov, kar potrjujejo tudi spodnji primeri:

- **navsezadnje naklonski vrednotenjski (Nv)** *izraža pričakovanje ob odločitvi*: Po dolgem omahovanju se je navsezadnje odločil; Tako dolgo ji je razlagal, da je navsezadnje razumela; Zapravil je denar in navsezadnje še hišo [Na koncu]; Kar je storil, navsezadnje ni nič slabega [Če se malo premisli, Je pravzaprav sprejemljivo]; sin. kônčno > **naklonski čustvenostni (Nč)** *izraža čisto osebno stališče, prizadetost*: Navsezadnje, kaj mi je mar za njega [Konec koncev pa ...]; Navsezadnje bo že povsod videl strahove [Na koncu pa bo tako, da ...] > **povezovalni povzemalni (Ppovze)** *omejuje in hkrati utemeljuje povedano*: Navsezadnje tudi on ni brez napak; Upoštevati je treba politične, gospodarske in navsezadnje tudi kulturne razmere [In če malo premislimo ...]; sin. nazadnje, nenazadnje
- **nenazadnje naklonski čustvenostni (Nč)** *izraža samoumevnost trditve*: Hiša je nenazadnje le hiša, čeprav je še tako majhna [V vsakem primeru je treba upo-

¹⁷ Členki kot *še, šele, že* izražajo samo še različna razmerja, s tem da ima *še* izhodiščno razmerje 'trajanja', *šele* ima za izhodišče 'poznost' in *že* 'predčasnost'.

števati, da ...]; sin. navsezádnje > **povezovalni dodajalni (Pd)** opozarja še na tisto, kar se zgodi po vseh naštetih dejstvih: Fant je bister in nenazadnje dovolj star, da se sam odloči; Ne nenazadnje je treba upoštevati njegovo mladoletnost |Treba je dodati, da ...]; sin. navsezádnje > **povezovalni poudarni (Ppoudar)** poudarja pomembnost povedanega: Skladba preseneča zaradi iznajdljivosti in ne nazadnje zaradi neposrednosti |In zlasti zaradi, In prav zaradi]; sin. nazádnje

Pomensko večfunkcijskot izraža tudi **tudi** kot tipični členek, ki ohranja najsplošnejša prostorskost 'soobstajanja':

- **túdi naklonski čustveni (Nč)** *krepi trditev*: To pa je tudi vse, kar so lahko stori-li; Ti si pa tudi pameten! |Nič več kot to| // izraža očitek, nejevoljo, začudenje: Ta pa se mora tudi v vse vmešati!; Je pa tudi kaj boljšega! |O tem raje ne bi ...| > **povzemalni dodajalni (Pd)** *uvaja širšo veljavnost trditve*: Tudi tokrat mu je uspelo; Njej se je tudi to zgodilo |Treba dodati, da niso edini| > **povezovalni poudarni (Ppoudar)** *stopnjuje povedano z dodatno trditvijo*: Mnogi so zboleli, nekateri tudi umrli; Odnehali so tudi najbolj vzdržljivi |Celo, Ne bi pričakovali| // v nikalnih stavkih poudarja zanikanje: Takih stvari tudi v sanjah ne podo-živiš!; Tudi malo ne pazi na svoje zdravje! |Celo, Kar bi bilo prej možno| // navadno v zvezi ne le, ne samo – ampak tudi stopnjuje prej povedano: Ni samo govoril, ampak tudi delal |Poleg tega| > **povezovalni povzemalni (Ppovze)** *uva-ja dejstvo, kljub kateremu se dejanje uresniči*: Tudi če bi hotel, ne bi smel tega narediti! |Nič ne pomaga!]; sin. čepráv, četúdi

3 Za sklep

Členki kot besedilna vrsta izražajo razmerje do povedanega in do okoliščin govornega položaja sploh, zato so funkcijsko zelo žive sestavine jezika vsakdanjega sporazumevanja. Kot funkcijski modifikatorji ubesedenih vsebin imajo zmožnost, da lahko s svojo pomensko večfunkcijskostjo vsakokrat aktualizirajo konkretno besedilno sporočilo in ta aktualizacija nujno zaobsega bodisi konkretni prostor bodisi različne vrste abstrahirane prostorskosti oz. prostorskih razmerij.

VIRI IN LITERATURA

Helena BĚLIČOVÁ, Ludmila UHLÍŘOVÁ, 1996: *Slovanská věta*. Řada lingvistická 3. Pra- ga: Euroslavica.

Anton BREZNIK, 1944: *Zloženke v slovenščini*. Ljubljana: AZU.

Ronald CARTER, ²1998: *Vocabulary Applied Linguistic Perspectives*. London: Rou- tledge.

Cobuild Learner's Dictionary, 1999. London: Harper Collins Publishers.

David CRYSTAL, ⁴1997: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishers.

Ivana ČERNELIČ, 1991: Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezi-koslovni zapiski* 1. Ljubljana: ISJ, ZRC SAZU. 73–85.

Ivanka ČERNELIČ KOZLEVČAR, 1992: O delitvi členkov. *Vprašanja slovarja in zdmske književnosti*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 213–27.

František DANEŠ, 1999: Príspevek k rozboru významové výstavby výpovědi. *Jazyk a text I: Výbor z lingvistického díla Františka Daneše*. Část 1. Ur. O. Uličný. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. 67–78.

--, 1999: Intonace v textu promluvě. *Jazyk a text I: Výbor z lingvistického díla Františka Daneše*. Část 1. Ur. O. Uličný. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. 142–63.

--, 1999: O koherenci textu hovorů. *Jazyk a text I: Výbor z lingvistického díla Františka Daneše*. Část 2. Ur. O. Uličný. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. 424–37.

--, 2000: Order of Elements and Sentence Intonation. *Jazyk a text II: Výbor z lingvistického díla Františka Daneše*. Ur. O. Uličný. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. 160–175.

Fidaplus. Na spletu.

Gigafida. Na spletu.

Michael Alexander Kirkwood HALLIDAY, 1996: *An Introduction to Functional Grammar*. New York: St. Martin's Press Inc.

Gerhard HELBIG, ²1990: *Lexikon deutscher Partikeln*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

Milka IVIČ, 1973: Problematika modalnih rečenica. *Otázky slovanské syntaxe*. Roč. III. Brno: J. E. Pukryne. 85–91.

Nataša JAKOP, 2000/01: Funkcijska delitev členkov: Značilnosti naklonskih členkov. *Jezik in slovstvo* 46/7–8. 305–16.

Franc JESENOVEC, 1944: Pomenske funkcije slovenskih členic. *Zbornik zimske pomoči*. Ur. N. Velikonja, B. Borko, T. Debeljak, Z. Simčič. Ljubljana. 529–36.

Fran MIKLOŠIČ, 1875: *Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen*. Dunaj.

Mluvnice češtiny 2, Tvarosloví, 1986. Praga: Academia.

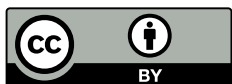
Morfológia slovenského jazyka, 1966. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

Randolph QUIRK idr., ²⁰1994: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York: Longman.

Rikard SIMEON, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.

Andrej SKUBIC, 1999: Ogled kohezijske vloge slovenskega členka. *Slavistična revija* 47/2. 211–38.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.

- A. Richard SPEARS, 1991: *NTC's Dictionary of Grammar Terminology*. Lincolnwood: National Textbook Company (NTC).
- Jože TOPORIŠIČ, ¹1976, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- , 1991: Členki in njihovi stavčnočlenski ustrezniki. *XXVII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: FF. 3–16.
- , 1997/8: *Slovenski jezik in sporočanje 1, 2*. Maribor: Obzorja.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: *Nova slovenska skladnja J. Toporišiča. Slavistična revija* 32/2. 142–55.
- , 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: ZIFF, Partizanska knjiga.
- , 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
- Vladimirovič Vinogradov VINOGRADOV, 1947: *Russkij jazyk (grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva.

SUMMARY

The article, which is based on functional-structuralist point of view, outlines functional-semantic features of Slovene particles resulting from communicative relationships in the text.

Particles are presented from the point of view of expression of space, i.e., a relational metaphor of originally extra-circumstantial spatial adverbs or adverbial pronouns like *blizu, okoli, daleč, nekje, nekam, tam*, which allow a metaphoric semantic transfer from an indefinite generalized space into merely relational meanings of the approximate, limited, indefinite quantity, and even further into evaluation or emphasis of what is verbalized in the text, thus establishing the relationships of space/time $\diamond$ relationships $\diamond$ evaluation/emphasis. From the point of view of the original/initial adverbial/spatial meaning, the possibility of broader or narrower expression of relational meanings or rather, various capabilities of relational meanings, depend on the original/initial adverbial meaning. Connected to the semantic aspect, i.e., to the ability of expressing various relational meanings, is the functional perspective, which emphasizes either interpersonal/inter-agental use or connecting (inter-propositional) textual use. In one case, the author addresses the other participant through appeal, negation, evaluation, or various emotional responses; in the other, the author connects the newly formulated text or links it to the existing text.